

Monumentnummer*: 516476

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Status **rijksmonument**
Inschrijving register* **05 maart 2001**
Kadaster deel/nr **82739/131**

Woonplaats*		Gemeente*		Provincie*			
Leeuwarden		Leeuwarden		Fryslân			
Straat*	Nr*	House letter*	Toev.*	Postcode*	Woonplaats*	Situering	Locatie
Tuinen	2 A	A		8911 KD	Leeuwarden		
Tuinen	2 B	B		8911 KD	Leeuwarden		
Kadastrale gemeente*		Sectie*	Kadastraal object*	Appartement aanduiding		Grondperceel	
Leeuwarden		B				5104	
Leeuwarden		B				5103	
Leeuwarden		B				4993	

Omschrijving**

Inleiding

KIOSK, TRAFORUIMTE, VITRINEKASTEN EN DRAGER VAN GEVELRECLAME, ALSMEDE VOORMALIG POMPGEMAAL, ZANDBERGPLAATS EN URINOIR, samengevat binnen een gevelwand, in 1933 door stadsarchitect Justus Zuidema in Zakelijk Expressionisme ontworpen ter afsluiting van een slooplokatie. Aan de Turfmarkzijde is het wand gelegen tegen het geregistreerde rijksmonument Turfmarkt 8, monumentnummer 24393.

In de negentiende eeuw is het dempingsproces van verschillende grachten in Leeuwarden afgesloten met die van de Turfmarkt-Tweebaksmarkt-Druifstreek in 1894. De dempingen vonden plaats om hygiënische redenen. In de eerste tientallen jaren van de twintigste eeuw raakte het vervoer per as in een stroomversnelling en de gedempte grachten waren daar goede voorzieningen voor. Enkele van die brede straten hadden geen goede aansluitingen, vooral die aan de noordzijde van de Turfmarkt was slecht. Directeur van Gemeentewerken C.H. van der Vlis werkte in 1931 een plan uit om een bruggenpaar over Tuinen en Voorstreek te verenigen tot een brugplein zonder niveauverschil en een jaar later viel het besluit om dat brugplein te verbinden met de Turfmarkt. Er moesten

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

enkele panden aan de Tuinen zuidzijde gesloopt worden om ruimte te scheppen voor een breed stuk kade. Er kwamen onverzorgde zijgevels met een onregelmatig tussengebied in het zicht en er bleef een scheluwe kavel grond over, 49 meter diep en aan de Voorstreekzijde 4,6 m en aan de Turfmarktzijde slechts 60 cm breed. Stadsarchitect Justus Zuidema ontwierp op dit merkwaardige kavel een bebouwingwand. Aan de ene zijde had hij niet meer ruimte dan voor een voorzetwand met vitrinekasten; aan de andere zijde was ruimte voor een tweetal kiosken en daartussen kon hij een traforuimte voor het electriciteitsbedrijf, een pompemaal voor grachtwater, een zandbergplaats en een openbaar urinoir plaats geven. Die veelheid aan functies is samengevat in een kubisch gevarieerde, eenheidscheppende architectuur, waarbij de verschillende functies goed zijn af te lezen. De gevelwand werd bovendien drager van een op deze schaal ongekende functie. Er was plaats voor een reeks reclame-objecten aan en op de wand die een geheel vormde met de architectuur. Op de hoek van de Voorstreek werd een lichttoren uitgebouwd en daar kwamen ook enkele lichtbakken. Aan de Turfmarktzijde werden drie ondiepe toonkasten ingebouwd en daar kwamen helemaal boven vijf lichtbakken van elk drie vakken, waarvan de laatste uitstak over de Turfmarkt. Het geheel vormde een opvallend moderne ingreep in de historische stad. De Schoonheidscommissie ging akkoord met het ontwerp op voorwaarde dat de aan te brengen reclames telkenmale ter beoordeling zouden worden voorgelegd. In de vooroorlogse jaren was de wand zo'n opzienbarend fenomeen dat architecten en reclamedeskundigen speciaal naar deze reclameprojectiewand kwamen kijken. Na de oorlog is de reclamefunctie van de wand geleidelijk verlopen en er zijn ook een aantal wijzigingen aangebracht in de architectuur, maar op de samenvoeging van de kiosken na, hebben die de oorspronkelijke architectuur nauwelijks aangetast.

Omschrijving

EXTERIEUR: Gebouw op een zeer onregelmatig grondplan en gevarieerde opbouw in kubische volumes van grotendeels gele steen, met in hoogte verspringende basementen van rode steen, in Vlaams verband met verdiepte lintvoegen en platvolle stootvoegen. Aan de oostelijke zijde een ondiep volume op scheve plattegrond van twee lagen met op de begane grond drie toonkasten, thans aan het oog onttrokken door voorgeplaatste billboards en zaagtand-vormige luifel van de bushalte. Onder en terzijde van de toonkasten een rood basement met betonnen klosjes. Hoog op de verdieping vijf (thans dichtgezette) lichtbakken tussen betonnen lateien, waarvan die op de hoek nog over de Turfmarkt uitsteken. Aan de iets diepere rechterzijde van het oostelijke element een paneeldeur voor de oorspronkelijke ruimten voor het gemaaltje en de zandbergplaats en vervolgens de urinoirruimte met een door panelen gedichte oorspronkelijke deur- en vensterloze hooggelegen horizontale opening met daaronder geheel rood metselwerk. Het urinoir wordt uiterst rechts ook nog geventileerd door een smalle en hoge opening voorzien van een ijzeren spijlenrooster. Evenals de andere, verspringende sluitwanden is deze aan de bovenzijde afgesloten met een zinken lijst. Daarop volgt in het midden, voor een verterugspringende, dichte muur van twee lagen, een element van één bouwlaag, waarin een dubbel trafohuis is ondergebracht, met twee deuren en een hooggelegen roosterlint met daaronder rood muurwerk en aan de bovenzijde een flinke, geprofileerde bakgoot. Ten noorden hiervan een derde traforuimte die op een deur na gesloten is, iets hoger is opgemetseld en een zinken daklijstje heeft. Vervolgens springt de achterwand westelijker opnieuw terug, waarachter terugspringend nog een sluitwand op de derde laag is gemetseld, een wand die van een vierkant venster, een zijvenster voor het pand Voorstreek 54, is voorzien. De tweede laag van de achterwand is geopend door een lint, een combinatie van drie lichtbakken en twee vierkante vensters ertussen, thans aan het oog onttrokken door een grote reclame-lichtbak. Op de begane grond zaten oorspronkelijk twee kiosken met etalagekasten van hout en brons en een kantoorelement met een dubbel zesruisvenster. Die kiosken zijn tientallen jaren geleden tot één verkoopruimte verenigd, waarbij het kantoorgedeelte verdween en kozijnen en raamhout zijn vernieuwd. De kiosk wordt door een stevige bakgoot met enig profiel bekroond. De hoek aan de Voorstreek is afgesloten. Boven die hoek is tegen het pand Voorstreek 54 en daar boven uittorende piloon gemetseld die als lichttoren voor reclame dienst doet, voorheen met lichtbakken, thans dichtgezet en voorzien

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

van lichtletters.

INTERIEUR: Aan de oostzijde is de smalle gang voor de bediening van de toonkasten nog intact en de verouderde elektrische voorzieningen voor de lichtbakken zijn dat eveneens. De ruimten in het middengedeelte van het inmiddels ontmantelde gemaaltje, de zandberging en het urinoir zijn uitgebroken; het urinoir is nog herkenbaar aan de beschadigde betegelde vloer en wanden; boven en naast de betegeling schoonwerk-wanden als bij het exterieur. De kiosken met kantoorruimte zijn intern tot een winkelruimte verbouwd.

WAARDERING

Kiosk en andere gevarieerde functies samengevat in een bebouwingswand van algemeen historisch, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig-historisch belang vanwege

- de betekenis voor de geschiedenis van de reclame in de openbare ruimte als een van de vroegste als zodanig geplande reclamewanden in Nederland;
- het stijlzuivere Zakelijk Expressionisme waarin deze veelheid aan functies vorm heeft gekregen, alsmede de bijzondere plaats die het bouwwerk in het oeuvre architect Zuidema inneemt;
- het contrastrijk effect van de opmerkelijk modernistische architectuur van de structurele ingreep in het historische weefsel.

Hoofdcategorie

Handelsgebouwen, opslag- en transportgebouwen

Subcategorie

Winkel (G)

Functie

Kiosk(G)